

PERKEMBANGAN *JAKU IBAN* DALAM SISTEM PENDIDIKAN: SATU BAHASA ETNIK DARI RUMPUN BAHASA MELAYU

CHEMALINE ANAK OSUP
Fakulti Bahasa dan Komunikasi
Universiti Pendidikan Sultan Idris

Abstrak

Suku kaum Iban di Sarawak bertutur dalam bahasa etnik yang disebut sebagai *Jaku Iban*. Pada zaman pemerintahan Brooke, *Jaku Iban* telah diajar sebagai bahasa vernikular di sekolah mubaligh kristian. Pada hari ini, *Jaku Iban* telah diiktiraf untuk diajar sebagai mata pelajaran bahasa tambahan di sekolah kebangsaan dan sekolah menengah kebangsaan melalui Akta Pendidikan. *Jaku Iban* mulai diajar dari Tahun 3 hingga Tahun 6 di peringkat sekolah rendah dan dari Tingkatan 1 hingga Tingkatan 5 di peringkat sekolah menengah. Kertas ini ditulis untuk menghuraikan perkembangan *Jaku Iban* di Sarawak yang berlaku sejak beberapa zaman seperti era pemerintahan Rajah Brooke, era Kolonial British, era peralihan ke sistem kebangsaan dan era pasca Akta Pendidikan 1996. Turut dibincangkan juga ialah beberapa saranan dan langkah-langkah yang diusahakan untuk memantapkan pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban* dalam kurikulum kebangsaan selain memperkukuhkan kedudukannya dalam sistem pendidikan negara. Akhir sekali diperlihatkan perkembangan *Jaku Iban* pada zaman kontemporari ini. Era Pasca Akta Pendidikan 1996 dilihat oleh suku kaum Iban sebagai zaman kegemilangan perkembangan *Jaku Iban* kerana pada waktu itu perkembangan bahasa etnik Iban menjadi lebih mantap dalam sistem pendidikan di Malaysia. Pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban* telah mendapat tempat yang kukuh dan terjamin dalam sistem pendidikan kebangsaan dengan perolehan status *Jaku Iban* sebagai bahasa tambahan. Usaha gemilang pemantapan *Jaku Iban* terus berlaku apabila kursus *Jaku Iban* ditawarkan oleh Universiti Pendidikan Sultan Idris di peringkat Diploma dan Minor pada tahun 2010. Adalah disarankan agar universiti lain juga akan turut menawarkan kursus *Jaku Iban*. Setakat ini selain UPSI, universiti lain yang telah menawarkan kursus *Jaku Iban* ialah Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Tawaran kursus *Jaku Iban* di Universiti Pendidikan

Sultan Idris dan Institut Pendidikan Guru Malaysia (Kampus Rajang) di peringkat Diploma dan Ijazah Sarjana Muda adalah amat relevan untuk menghasilkan guru terlatih dalam pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban*.

PENGENALAN

Orang Iban ialah penduduk pribumi yang terbanyak di Sarawak, sebuah negeri yang dikenali sebagai Bumi Kenyalang (Numpang, 1989). Pada zaman pemerintahan Rajah Brooke, Sarawak disebut sebagai Bumi Pemetong Kepala. Negeri Sarawak mempunyai 23 etnik utama dan berpuluh-puluh lagi suku kaum pribumi kecil-kecil yang kesemuanya menganut pelbagai agama, kepercayaan dan mempunyai adat resam serta budaya masing-masing menuturkan bahasa dan dialek yang berbeza-beza mengikut daerah-daerah kediaman mereka di kawasan luar bandar dan pedalaman.

Dua puluh tiga etnik bumiputera yang utama di Sarawak ialah *Dayak Iban* (Iban Skrang, Iban Miri-Bintulu-Limbang, Iban Saribas, Iban Batang Rajang, Iban Undop, Iban Lemanak dan Iban Malikin), *Melanau* (Seduan, Segalang, Belium, Bintulu, Segahan, Matu/Mato Daro, Oya, Mukah, Rejang, Igan, Siteng, Tatau, Balingian, Kanowit, Sekapan, Kejaman, Lahuna, Banyok), *Bidayuh* (Orang Biatah, Bukar-Sadong, Bau-Singghi-Jagoi, Selakau dan Lara), *Kenyah* (Orang Batu Biah, Murik, Lisong, Sebob, Sipang, Long Kipat, Lepu Aga, Lepu Tau, Nyamok dan Uma Kulit), *Melayu*, *Kedayan*, *Belait*, *Sebuyau*, *Kayan*, *Punan*, *Penan* (kumpulan yang masih nomadik), *Tebun*, *Bukat/Ukit*, *Bisaya*, *Baketan*, *La'en*, *Tagal*, *Lelak*, *Sian/Sa'an*, *Lugat*, *Lisun*, *Kelabit*, *Lun Bawang/Lun Dayeh* (*Murut*). Kumpulan-kumpulan kaum ini tinggal di kawasan tanah rendah dan bahagian darat, kawasan tanah tinggi dan kawasan pesisir. Masyarakat Iban tradisional adalah penduduk pribumi yang paling dominan di Sarawak, diikuti oleh Bidayuh, kaum Melayu-Melanau dan lain-lain kumpulan etnik di atas yang lebih dikenali sebagai *Orang Ulu*.

Seperti disebut pada awal tadi, suku kaum Iban mempunyai bahasa sendiri yang dikenali sebagai *Jaku Iban* (Bahasa Iban). *Jaku Iban* berasal dari Bahasa Austronesia iaitu dari rumpun bahasa yang dituturkan oleh masyarakat manusia dari Taiwan hingga ke New Zealand di Selatan, dari Madagaskar di barat hingga ke Pulau Easter di timur (Asmah Hj. Omar, 1981:2). Bahasa Austronesia dituturkan di kawasan Nusantara iaitu Kepulauan Melayu. Tun Jugah Foundation (2011:ix) menyatakan bahawa penyelidikan yang dilaksanakan oleh Rohani Mohd Yusof menunjukkan *Jaku Iban* adalah serumpun dengan Bahasa Melayu yang dikenali sebagai *Malayik-Dayak* (*Ibanik*). Demikianlah, *Jaku Iban* ialah satu bahasa etnik dari rumpun Melayu. Vinson dan Joanne Sutlive (1994:vii) telah menyatakan bahawa "*Iban is a language distinct from Malay. Approximately 60*

percent of Iban and Malay basic words are cognates". Pandangan ini adalah sama dengan pandangan Nik Safiah Karim (2004). Pada hari ini, *Jaku Iban* bukan sahaja dituturkan oleh etnik Iban, Melayu, Cina, Kayan, Kenyah, Kelabit dan Kajang di Sarawak tetapi dituturkan juga oleh orang lain di Sabah, Semenanjung Malaysia, Brunei dan Indonesia.

PERKEMBANGAN JAKU IBAN DI SARAWAK

Perbincangan tentang perkembangan *Jaku Iban* akan menyoroti secara ringkas sejarah perkembangan *Jaku Iban* di Sarawak semasa empat zaman iaitu era Brooke, Kolonial British, peralihan ke sistem pendidikan kebangsaan dan pasca Akta Pendidikan 1996. Pada zaman pemerintahan Brooke, sekolah pertama yang ditubuhkan oleh Mubaligh Anglikan untuk masyarakat Iban di Banting pada tahun 1853 dinamakan Sekolah St Paul. Di sekolah inilah *Jaku Iban* mula diajar kerana terdapat ramai pelajar dari suku kaum Iban (Peter M. Kedit dan rakan, 1998).

Sebelum ini Mubaligh Anglikan telah menubuhkan Sekolah St. Thomas di Kuching pada tahun 1848 untuk masyarakat Cina. Kemudian sekolah-sekolah juga didirikan untuk masyarakat Bidayuh di Bau, Kuap, Duras, Tae, Padawan dan Bunuk pada tahun 1864. Sekolah-sekolah ini ditubuhkan selari dengan penyebaran agama kristian dan penubuhan gereja di kawasan-kawasan tersebut. Sekolah St. Paul menampakkan kejayaan kerana dapat menghasilkan beberapa orang katekist untuk menyebarkan agama Kristian dalam *Jaku Iban* terutama di kawasan Saribas dan Saratok. Bahan pengajaran dan pembelajaran yang digunakan dalam kelas seperti kertas tulisan serta aktiviti-aktiviti interaktif dan membaca, semuanya disediakan oleh paderi (Robert Pringle) yang mengajar di situ. Anak-anak masyarakat dari suku kaum Iban di situ mempunyai semangat dan iltizam untuk belajar dan mereka bertekad untuk belajar membaca dan menulis (Gomes, 1911). Ada dalam kalangan mereka yang berjaya membaca dan menulis diambil bekerja untuk Mubaligh Anglikan sebagai katekist.

Bolehlah dikatakan bahawa sekolah-sekolah di mana orang Iban menerima pendidikan pada masa itu adalah ditubuhkan oleh Mubaligh Kristian dan bukan oleh kerajaan Brooke. Memetik pernyataan sejarah yang ditulis oleh Robert Peingle (1970: 339)

... although the Government expended increasing sums of money in this field (education), rising to 4.3 percent of total expenditure in 1932, the Ibans and other pagans were systematically excluded from State schools. Iban education remained entirely in the hands of the missions, whose efforts could reach only a tiny proportion of the more accessible Iban population.

Kerajaan Brooke bersikap dingin dan mengabaikan pendidikan anak-anak suku kaum Iban ketika itu. Mereka melepaskan tanggungjawab pendidikan kepada mubaligh Kristian dan tidak mengorak inisiatif untuk membantu mereka. Sejarah menunjukkan bahawa dinasti Brooke tidak pernah menubuhkan sekolah untuk kaum Iban. Mubaligh Kristian telah menubuhkan semua sekolah pada awal abad ke-20. Pada waktu itu masyarakat Iban giat belajar untuk memperoleh bahasa Inggeris, belajar ilmu baru dan mempelajari bahasa ibunda sendiri (Jensen, 1964). Mubaligh kristian telah mendidik masyarakat Iban melalui pemelukan agama Kristian. Hasil daripada pendidikan tersebut, berlaku arus perubahan yang ketara dalam institusi sosial orang Iban khususnya terhadap persekolahan, pemelukan dan penyebaran agama Kristian mazhab Anglikan. Pastinya, literasi adalah kunci kepada kejayaan masyarakat Iban (Chemaline Anak Osup, 2003) di sana dan suku kaum Iban di kawasan tersebut berubah ke satu dimensi baru yang mementingkan nilai ilmu dan keterbukaan minda untuk terus maju dalam kehidupan (Lambat Lindong, 2008).

Pada era pemerintahan Kolonial British, *Jaku Iban* mula diajar sebagai mata pelajaran di sekolah rendah. *Jaku Iban* juga telah diajar di sekolah menengah sejak tahun 1955. Pada waktu itu, *Jaku Iban* diletakkan di bawah nama *Asian Language*. Kemudian pada tahun 1957, *Jaku Iban* telah ditawarkan sebagai mata pelajaran peperiksaan dalam peperiksaan Sarawak Junior Certificate (SJC) dengan nama mata pelajaran "*Sea Dayak*" (JPS, 1989). Bermula pada tahun 1958 mata pelajaran tersebut telah dinamakan mata pelajaran "Iban Language." Setakat ini belum dapat dipastikan bentuk dokumen kurikulum seperti sukatan pelajaran atau panduan guru yang digunakan pada masa itu. Pada tahun 1964, Jabatan Pendidikan Sarawak mengeluarkan sukatan pelajaran *Jaku Iban* untuk sekolah menengah (Department of Education Sarawak, 1964) sebagai sebahagian daripada sukatan pelajaran untuk mata pelajaran lain dalam "*The Curricular and Syllabuses for Junior Schools*" yang terkandung dalam "*Sessional Paper No. 3 of 1963*". Sukatan pelajaran *Jaku Iban* ini telah diluluskan oleh Dewan Undangan Negeri Sarawak sebelum penubuhan Malaysia.

Merujuk dokumen kurikulum tersebut, *Jaku Iban* diajar hanya kepada pelajar yang bahasa ibundanya adalah *Jaku Iban* dan bukan untuk mereka yang baru hendak belajar bertutur dalam *Jaku Iban*. Masa yang diperuntukkan untuk pengajaran dan pembelajaran ialah 120 minit atau 3 waktu seminggu. Sukatan pelajaran tersebut menekankan pembentukan sahsiah iaitu keperibadian mulia seseorang Iban yang terpelajar dalam konteks masyarakatnya sendiri (Lambat Lindong, 2008) selain kemahiran bertutur, kemahiran membaca dan menulis, pengajian bahasa, penghayatan kesusasteraan Iban,

intepretasi dan terjemahan. Boleh dikatakan bahawa sukatan pelajaran mata pelajaran *Jaku Iban* pada waktu itu mementingkan penggunaan bahasa Iban yang betul termasuk sebutan, tulisan, tatabahasa dan kosa kata untuk meningkatkan pengetahuan murid tentang sejarah, legenda, budaya, seni dan kesusasteraan etnik Iban. Implikasinya ialah seseorang Iban yang terpelajar dijangka dapat menjadi penghubung yang efektif di antara rakan Iban yang tidak pandai bertutur dalam bahasa Inggeris dengan orang lain yang tidak pandai bertutur dalam *Jaku Iban*.

Dalam era peralihan ke sistem pendidikan kebangsaan (1976 – 1996), terus berkembang walaupun menghadapi masalah teknikal dari segi peruntukan undang-undang dan kewangan. Contohnya, satu jawatankuasa yang dinamakan "*Joint Committee of Officials Set to Look into the Feasibility of Extending the Education Act, 1961 to Sarawak*". Fungsi jawatankuasa tersebut ialah untuk mengkaji kesesuaian memanjangkan penggunaan Akta Pelajaran 1961 (yang telah terpakai di Semenanjung Malaysia) ke Sarawak. Dalam laporan jawatankuasa itu pada bulan Julai 1975, tidak menyentuh sama sekali tentang status *Jaku Iban* dalam sistem pendidikan kebangsaan yang bakal dipanjangkan ke Sarawak (Lambat Lindong, 2008). Apabila Akta Pelajaran 1961 tersebut dipanjangkan ke Sarawak berkuatkuasa pada 26 Disember 1975, *Jaku Iban* tidak disenaraikan sebagai mata pelajaran yang boleh diajar di sekolah (Perintah Akta Pelajaran, 1975), tetapi pengajaran dan pembelajaran tersebut tidak pula dihentikan, diandaikan kerana ia telah lama menjadi sebahagian daripada sistem persekolahan di Sarawak. Akibatnya, beberapa kerumitan berlaku dalam pelaksanaan pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban* di sekolah. Sebab utamanya ialah kerana tiada peruntukan kewangan untuk mata pelajaran *Jaku Iban*. Maksudnya, tidak ada sebarang *per capita grant* (PCG) dapat disalurkan untuk menguruskan hal-hal pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban*. Masalahnya, walaupun *Jaku Iban* terus diajar di sekolah rendah dan menengah kebangsaan, ia tidak sama taraf dengan bahasa Cina dan Bahasa Tamil sebagai yang diperuntukkan dalam Akta tersebut. Lebih istimewa kedua-dua bahasa tersebut boleh diajar di luar sesi persekolahan (Lambat Lindong, 2008) dengan kelayakan peruntukan kewangan *Pupil's Own Language* (POL). Hakikatnya, tidak ada sebarang peruntukan kewangan disediakan bagi *Jaku Iban* di bawah Akta Pelajaran 1961.

Jaku Iban terus diajar seperti biasa di sekolah walaupun tiada sebarang peruntukan kewangan disediakan. Apabila peperiksaan SJC digantikan dengan peperiksaan *Lower Certificate of Education* (LCE) dalam tahun 1977, *Jaku Iban* masih tiada diberikan peruntukan kewangan. Bagaimana pun, ketiadaan peruntukan kewangan tidak melemahkan semangat guru dan murid Iban untuk mencintai bahasa ibunda mereka

sendiri. Malah mengkagumi segelintar murid non-Iban dari kaum Melayu dan Cina yang memilih untuk mengambil *Jaku Iban* sebagai salah satu daripada mata pelajaran di sekolah.

Dari segi pentadbiran, walaupun tiada sebarang peruntukan kewangan pada peringkat awal pelaksanaan pemanjangan Akta Pendidikan 1961 ke Sarawak, *Jaku Iban* terus dibenarkan diajar di sekolah. Pada tahun 1985 format baru kertas Bahasa Iban dalam peperiksaan Sijil Rendah Pelajaran (SRP) telah diperkenalkan dengan pemansuhan peperiksaan LCE yang menggunakan bahasa Inggeris sebagai bahasa pengantar. Dalam format baru peperiksaan tersebut bahagian terjemahan dari Bahasa Inggeris ke Bahasa Iban, dan Bahasa Iban ke Bahasa Inggeris telah digugurkan. Perubahan ini adalah sejajar dengan kehendak kerajaan untuk memantapkan penggunaan bahasa Malaysia.

Pada Disember 1986, Menteri Pelajaran bertindak secara administratif dan bersetuju supaya Bahasa Iban dijadikan sebagai mata pelajaran bahasa tambahan dalam skim KBSM untuk negeri Sarawak (walaupun dari segi undang-undang pendidikan *Jaku Iban* masih tidak wujud dalam sistem pendidikan kita). Berpandukan persetujuan dan ketetapan oleh Menteri Pelajaran tadi, Seterusnya, Pengarah Pelajaran Sarawak telah mengeluarkan surat pekeliling pada 13 Mei 1987 (Pekeliling JPN35/JP/1585/1987) yang membenarkan *Jaku Iban* diajar di sekolah rendah sebagai mata pelajaran KBSM. Pada tahun 1988 pula Kementerian Pelajaran telah meluluskan *Jaku Iban* diajar di peringkat sekolah menengah rendah (Mesyuarat JKP, 1988 bertarikh 10 Julai 1988) menerusi Mesyuarat Jawatkuasa Kurikulum Pusat 4/88. Kedua-dua dokumen ini merupakan punca kuasa penting kerana ia membolehkan aktiviti seperti penghasilan Sukatan Pelajaran untuk KBSR dan KBSM dijalankan, di samping penerbitan buku teks untuk Tingkatan 1, 2 dan 3.

Melihat kepada usaha untuk penerbitan buku teks bagi sekolah menengah ketika itu, tiada peruntukan kewangan disediakan seperti sedia ada sekarang. Bagaimanapun, buku teks dengan bantuan perseorangan dan pihak-pihak tertentu demi memenuhi tuntutan keperluan mata pelajaran peperiksaan. Bagi sekolah rendah kebangsaan, *Jaku Iban* bukanlah mata pelajaran peperiksaan untuk UPSR, maka tidak pernah diterbitkan buku teks pada masa itu. Namun, aktiviti-aktiviti lain dianjurkan seperti kursus dan bengkel untuk menghasilkan bahan pengajaran dan pembelajaran, tetapi dijalankan bukan dengan peruntukan yang disalurkan oleh Jabatan Pelajaran Sarawak melalui Bahagian Kurikulum atau Sektor Pengurusan Akademik. Aktiviti-aktiviti ini dianjurkan melalui fleksibiliti perbelanjaan yang dapat dilakukan oleh Bahagian Teknologi Pendidikan Negeri (BTPN).

Jabatan Pelajaran Sarawak telah mengemukakan cadangan supaya bahasa Iban diajar di sekolah menengah atas mulai 1992. Cadangan ini dikemukakan pada tahun 1989. Cadangan tersebut tidak menerima sebarang respons daripada pihak Kementerian Pelajaran Malaysia. Sebabnya ialah dari segi undang-undang, bahasa Iban bukan mata pelajaran dalam sistem pendidikan kebangsaan kerana tidak dimasukkan dalam Akta Pelajaran 1961 yang telah dipanjangkan ke Sarawak.

Suku kaum Iban di Sarawak peruntukan Akta ini dilihat sebagai satu usaha untuk meneruskan pengajaran bahasa ibunda mereka di sekolah kebangsaan dan sekolah menengah kebangsaan. Bagi suku kaum lain di Malaysia, pengajaran bahasa ibunda telah dilaksanakan sejak sekian lamanya. Melalui Akta Pasca Pendidikan 1996, satu unit pengurusan untuk menguruskan hal pengajaran dan pembelajaran bahasa etnik telah ditubuhkan di Bahagian Pembangunan Kurikulum, Kementerian Pelajaran Malaysia pada tahun 1996 untuk melaksanakan kehendak Akta Pendidikan tersebut

Pada era Pasca Akta Pendidikan 1996, beberapa peristiwa perkembangan pendidikan telah berlaku. Contohnya, Akta Pendidikan 1996 telah diwartakan berkuatkuasa pada 31 Disember 1997 untuk menggantikan Akta Pelajaran 1961. Dalam Akta 1996 *Jaku Iban* dan bahasa etnik yang lain diberi ruang untuk diajar dan dipelajari di sekolah melalui definisi sekolah kebangsaan dan sekolah menengah kebangsaan. Mengikut skop definisi tersebut, sekolah kebangsaan dan sekolah menengah kebangsaan dikehendaki menyediakan kemudahan bagi pengajaran bahasa etnik Malaysia sekiranya "didapati munasabah dan praktik berbuat sedemikian dan jika ibu bapa sekurang-kurangnya lima belas orang murid di sekolah itu memintanya" (Akta Pendidikan, 1996: Akta 550). Sekarang *Jaku Iban* sebagai bahasa etnik bolehlah diajar sebagai mata pelajaran bahasa tambahan. *Jaku Iban* boleh diajar tertakluk kepada beberapa syarat seperti permintaan ibu bapa, tenaga pengajar yang mencukupi sereta kemampuan kerajaan untuk mengadakan peruntukan kewangan yang mencukupi.

Berikutan minit pengurusan hal pengajaran dan pembelajaran bahasa etnik di Bahagian Pembangunan Kurikulum (KPM), beberapa perkembangan lain yang berlaku telah membantu melicinkan lagi pengajaran bahasa Iban di sekolah. Pertama, peruntukan kewangan yang mencukupi telah membolehkan buku teks untuk pengajaran bahasa Iban di sekolah rendah dan sekolah menengah diterbitkan oleh Bahagian Buku Teks mulai 2001 (Lambat Lindong, 2008). Sekarang semua buku teks (dari Tahun 3 hingga ke Tingkatan 5) telah diterbitkan dan digunakan di sekolah.

Selain daripada itu seorang pegawai dari suku kaum Iban, iaitu Padang Anak Luna, telah ditempatkan di Bahagian Pembangunan Kurikulum, Kementerian Pelajaran

Malaysia bermula pada tahun 2006 untuk melicinkan lagi pengurusan pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban* dan bahasa etnik lain. Sehubungan itu ada seorang lagi pegawai dari suku kaum Iban, iaitu Geoffrey Anak Singgon, telah ditempatkan di Lembaga Peperiksaan Malaysia pada tahun 2007 khas untuk membantu dalam urusan penilaian dan peperiksaan mata pelajaran *Jaku Iban*.

PEMANTAPAN JAKU IBAN DI PERSADA KURIKULUM KEBANGSAAN

Era Pasca Akta Pendidikan 1996 dilihat oleh suku kaum Iban sebagai zaman kegemilangan perkembangan *Jaku Iban* kerana pada waktu itu perkembangan bahasa etnik Iban menjadi lebih mantap dalam sistem pendidikan di Malaysia. Pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban* telah mendapat tempat yang kukuh dan terjamin dalam sistem pendidikan kebangsaan dengan perolehan status *Jaku Iban* sebagai bahasa tambahan. Sebelum ini Peraturan-Peraturan Pendidikan (Kurikulum Kebangsaan) 1997 (P.U.A 531) yang telah berkuatkuasa pada 1 Januari 1998, *Jaku Iban* atau bahasa etnik lain tidak disenaraikan sebagai mata pelajaran bahasa tambahan dalam kurikulum kebangsaan sepertimana berlaku terhadap Bahasa Cina, Bahasa Tamil dan Bahasa Arab (Komunikasi).

Dengan status terkini *Jaku Iban* sebagai Bahasa Tambahan, tidak timbul lagi tanda tanya atau keresahan dalam kalangan pencinta *Jaku Iban*, guru-guru dan pelajar-pelajar dari kaum Iban. Keresahan yang telah berlaku itu adalah kerana keperihatinan mereka yang mengambil berat tentang pengajaran dan pembelajaran bahasa ibunda mereka untuk memantapkan *Jaku Iban* dalam kurikulum kebangsaan. Selain itu buku teks perlu disediakan untuk pelajar-pelajar. Peperiksaan juga perlu diadakan pada peringkat Penilaian Menengah Rendah (PMR) dan Sijil Pelajaran Malaysia (SPM). Seluruh masyarakat suku kaum Iban gembira kerana melihat secara objektif pengiktirafan bahawa *Jaku Iban* tersenarai sebagai mata pelajaran bahasa tambahan seperti yang terkandung dalam Peraturan-Peraturan Pendidikan (Kurikulum Kebangsaan) 1997 (P.U.A 531). *Jaku Iban* telah mendapat tempat yang sah dalam kurikulum kebangsaan dan diharap akan terus berkembang dan mantap dalam sistem pendidikan negara.

Kelihatannya, *Jaku Iban* telah berkembang sebagai mata pelajaran yang ditawarkan di sekolah di negeri Sarawak (Chemaline Anak Osup, 2011). Setakat ini pelaksanaan pengajaran dan pembelajaran bahasa tersebut sudah sampai ke peringkat penuh, iaitu dari Tahun 3 di peringkat sekolah rendah sehinggalah ke Tingkatan 5 di peringkat sekolah menengah. Pada tahun 2008 *Jaku Iban* telah ditawarkan sebagai mata pelajaran peperiksaan pada peringkat Sijil Pelajaran Malaysia. Mekanisme asas bagi membolehkan

bahasa tersebut diajar di sekolah dan ditawarkan sebagai mata pelajaran peperiksaan pada peringkat pendidikan menengah telahpun diwujudkan. Sehingga kini mata pelajaran *Jaku Iban* masih diajar oleh guru-guru yang tidak terlatih dalam mata pelajaran tersebut. Pengajaran dan pembelajaran bahasa etnik adalah penting untuk meneruskan kelestarian komunikasi setempat dan penerusan warisan budaya yang menjadi salah satu tunjang keharmonian negara.

Dalam bidang media-massa, *Jaku Iban* telah mendapat tempat yang baik di Radio Television Malaysia, contohnya siaran 18 jam dalam Radio Sarawak, berita i-TV di saluran 180 dan siaran di Astro saluran 871 setiap hari dalam *Jaku Iban*. Ini kerana majoriti masyarakat Sarawak boleh berbahasa Iban maka wajarlah penggunaan bahasa tersebut. Selain itu radio yang diaktif menggunakan *Jaku Iban* ialah Radio Sarawak menerusi *Wai FM* dan *Cats Radio*. Surat khabar *Utusan Borneo* menyediakan ruang untuk siaran berita dan rencana dalam *Jaku Iban*. Majalah berbahasa Iban turut dikeluarkan bagi mengembang dan memantapkan penggunaan *Jaku Iban* seperti *Majalah Pegari*, *Majalah Sempandai*, *Tebilang*, *Senawah* dan sebagainya.

Untuk terus memantapkan pengguna bahasa *Jaku Iban*, banyak bahan bacaan dan rujukan telah diterbitkan seperti novel, cerpen, majalah, buku teks, ensiklopedia dan kamus. Jabatan Penerangan pula menghasilkan makalah-makalah tertentu dalam *Jaku Iban* dan ini turut membantu memantapkan perkembangan *Jaku Iban*.

Selari dengan perkembangan teknologi, penulis blog menggunakan *Jaku Iban* dalam wadah informasi mereka; maknanya, *Jaku Iban* tidak ketinggalan dalam teknologi ICT dalam mendidik masyarakat Iban. Penggunaan internet telah memudahkan perkembangan *Jaku Iban* di persada globalisasi apabila ia dapat dikembangkan merentas sempadan dunia. Perkembangan baru ini dapat mempromosi dan memantapkan *Jaku Iban* ke seluruh dunia pada masa mendatang.

Menyentuh tentang pemantapan *Jaku Iban* di peringkat pengajian tinggi, bahasa etnik dari rumpun Bahasa Melayu ini telah diiktiraf dan ditawarkan oleh Universiti Pendidikan Sultan Idris pada tahun 2010 sebagai subjek minor, dan tawaran kursus berkenaan telah dilancarkan oleh YB Datuk Patinggi Alfred Jabu, Timbalan Ketua Menteri Sarawak di Panggung Budaya UPSI. Beliau telah menyumbangkan RM100,000.00 kepada *Tabung Amanah Bahasa Iban* untuk tujuan menganjurkan program akademik dan penyelidikan yang berkaitan dengan perkembangan *Jaku Iban* di UPSI. Kumpulan pertama yang mengambil subjek ini terdiri daripada 20 pelajar Semester 1 Ambilan Julai 2010/2011 dengan pelantikan Dr. Chemaline sebagai Penyelaras Program Bahasa Iban yang pertama.

PENUTUP

Usaha gemilang pemantapan *Jaku Iban* terus berlaku apabila kursus *Jaku Iban* ditawarkan oleh Universiti Pendidikan Sultan Idris di peringkat Diploma dan Minor pada 2010 (Chemaline Anak Osup, 2010). Adalah disarankan agar universiti lain juga akan turut menawarkan kursus *Jaku Iban*. Setakat ini selain UPSI, universiti lain yang telah menawarkan kursus *Jaku Iban* ialah Universiti Malaysia Sarawak (UNIMAS). Tawaran kursus *Jaku Iban* di Universiti Pendidikan Sultan Idris dan Institut Pendidikan Guru Malaysia (Kampus Rajang) di peringkat Diploma dan Ijazah Sarjana Muda adalah amat relevan untuk menghasilkan guru terlatih dalam pengajaran dan pembelajaran *Jaku Iban*.

Jaku Iban ini akan terus berkembang mengikut peredaran zaman seperti mana bahasa lain di Malaysia. Dijangkakan penggunaan *Jaku Iban* akan menjadi lebih meluas memandangkan bahasa ini mudah digunakan dan dipelajari oleh semua lapisan masyarakat di negara ini. Perkembangan *Jaku Iban* ini memang memerlukan sokongan daripada semua ahli masyarakat Iban di Malaysia termasuk pihak yang bertanggungjawab dalam kerajaan seperti pegawai-pegawai pendidikan dan ahli-ahli politik. Sayugia dinyatakan bahawa kesediaan Kerajaan Negeri Sarawak membantu perkembangan *Jaku Iban* merupakan satu petanda baik bahawa *Jaku Iban* akan terus berkembang maju selaras dengan perkembangan sistem pendidikan di Malaysia. Setinggi-tinggi penghargaan diucapkan kepada kepada Timbalan Ketua Menteri Sarawak, Datuk Patinggi Tan Sri Dr. Alfred Jabu, Dato' Sri Douglas Uggah Embas, Tan Sri William Mawan Ikom, bersama-sama dengan *Non-Governmental Organisation* seperti Tun Jugah Foundation, SADIA, DCCI, DAMA, SDNU, AEDIL, PerBIB UPSI, Jalinan Anak Sarawak, SISWA, Dayak Cultural Foundation, pihak swasta dan orang-orang tertentu yang telah membantu dalam usaha memartabat, memperkasa dan memperkukuhkan *Jaku Iban* sebagai satu bahasa etnik dari rumpun Bahasa Melayu.

RUJUKAN

Asmah Hj. Omar, 1981. *The Iban Language of Sarawak: A Grammatical Description*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.

Chemaline Anak Osup, 2003. "Jaku Iban dalam Sistem Pelajar di Sarawak", *Majalah PEGARI*, Vol. 35, Bintulu: Pegari Iban Production.

_____. 2010. "Taun 2010 Nempa Sejarah Baru: Jaku Iban Manggai Ba Universiti", dlm. *Majalah PEGARI*, Vol.5, Bintulu: Pegari Iban Production.

- _____. 2011. "Pemansang Jaku Iban", dlm. *Majalah PEGARI*, Vol. 36 & 37, Bintulu: Pegari Iban Production.
- Department of Education Sarawak, 1964. *Iban: The Full Teaching Syllabus for Junior Secondary Schools*. 1964, Kuching.
- Gomes, E.H., 1911. *Seventeen Years Among the Sea Dayaks*. London: Printing Press.
- Jabatan Pendidikan Sarawak, 1989. *Kertas Kerja Untuk Jawatankuasa Pusat Kurikulum, Sukatan Pelajaran Bahasa Iban untuk Sekolah Menengah Atas (KBSM) di Sarawak*. Kuching: JPN.
- Jabu Numpang, 1989. "Keynote Address on 'The Cultures of Sarawak: An Overview'" dlm. *The Sarawak Meseum Journal*, Vol. 2, Kuching: *Meseum Sarawak*
- Jensen E., 1964. "Towards an Iban Fowler – The Language of the Iban" dlm. *The Sarawak Meseum Journal*. Vol. XI, No. 23 – 24 (New Series). Kuching: Sarawak Meseum.
- Lambat Lindong, 2008. "Sejarah Perkembangan Bahasa Iban". Kertas kerja disampaikan dalam Taklimat Pemantapan Bahasa Iban-Kadazandusun dianjurkan JPN Sarawak dan Sabah.
- Nik Safiah Karim, 2004. *Tatabahasa Dewan*. Kuala Lumpur: Dewan Bahasa dan Pustaka.
- Peter M. Kedit, Aeries S. Jingan, Darell Teen, Thomas Chung, Heidi Munan dan Yohannan John, t.t. *150 Years of the Anglican Church in Borneo 1848-1998*. Kuching: The Press.
- Robert Pringle, 1970. *Rajah and Rebels: The Ibans of Sarawak under Brooke Rule, 1841-1941*. London: UK
- Tun Jugah Foundation, 2011. *Bup Sereba Reti Jaku Iban*. Kuching: TJF.
- Vinson and Joanne Sutlive, 1994. *Handy Reference Dictionary of Iban and English*. Selangor: Gombak.

